

Özel Okullar: Faydacılık Rekabeti Tahrip Ederken ⁽¹⁾

Yansı Eraslan

Özel Ege Lisesi Kurucu Temsilcisi

Hugh McCulloch ismini duymuş olabilirsiniz. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında iki dönem Hazine Bakanlığı yapmış olan ABD'li devlet adamıdır. McCulloch'un basiretli bankacıların izlemesi gerektiğini düşündüğü prensipler yaklaşık 150 yıl sonra bugün bile geçerliliğini koruyor. Spekülasyonu cesaretlendirici bir şey yapılmamasından makul bir garantiyle güvenceye alınmış olanlar dışında kredi verilmemesine, kredilerin belirli kişiler ya da kurumlarda yoğunlaştırılması yerine dağıtılmasından (Türkiye'deki 2001 krizinde banka sahiplerinin grup şirketlerine verilen kredilerin rolünü hatırlayınız) bankaların zenginleşmesinin ancak müşterileri de zenginleşeceği zaman mümkün olacağı düşüncesiyle müşterilerine hoşgörülü davranılmasına kadar pek çok önerisi var McCulloch'un (vadesinden önce kredi ödemelerini isteyen ve çok sayıda sağlıklı şirketi batıran şanlı Türk bankalarını düşününüz).

Amacımız tarihe not düşmek veya eğitim yöneticilerine akıl vermek değil; o kadar iddialı değiliz. Ancak koskoca eğitim sektörünün bir süreden bu yana savrulduğunu, eğitim kurumu yönetenlerin giderek mübalağalı hâle dönüşen pragmatik yaklaşımlarını görüp ses çıkarmamak da sorumlu bir tutum olmayacak. Bazı senaryoların üstünüze gelmekte olduğunu gördüğünüzde, bildiklerinizi -asimetrik bilgi gereği- bilmeyebilecek olanlara söylemeniz gerekenler var. Umalım ki basiretli okullar ve aileler için on yıllarca sürecek bir kurallar ve ilkeler manzumesi oluşturulabilsin ve bu ülkenin çocukları uluslararası nitelikte eğitim alarak dünyanın her yerinde rekabet iddialarını ortaya koysun.

Önce “ne oluyor?” ve “neden oluyor?” sorularını cevaplamaya çalışıp sonra gözlemlerimize ve önerilerimize geçelim.

Özel okul sektörü uzun yıllardan bu yana görülmeyen bir niceliksel büyüme içinde. Buradaki büyümenin özellikle arz taraflı, başka deyişle açılan kurum ve öğrenci kontenjanı taraflı olduğunu söylemek mümkün. Artan okul sayısı ve kontenjana karşılık gelecek bir talep artışı ise yok. Sözelimi İzmir’de son beş yılda açılmış ve önümüzdeki yıl açılmak üzere olan özel okul sayısı -izlemekte zorlanıyoruz ama- 15’i geçiyor. Bu kurumların her birinde mütevazı bir öngörüyle 800 kişilik kontenjan olduğu düşünülürse 12.000 kişilik bir arz artışından bahsetmiş oluruz (ki, daha fazla kontenjanı olanlar da var). Aynı dönem içinde İzmir özel okullarının öğrenci sayısı bu miktarın yaklaşık yarısı kadar artmış. Başka deyişle, yeni açılan okullar sayesinde oluşan kontenjan artışının yarısı kadar ilave öğrenci talebi var. Aslında burada tutarlı bir durumdan söz edilebilir. Yaklaşık 15 yıllık geçmişini bildiğimiz ve kontenjanların yarısına yakınının ancak dolduğu bir sektörde yine yarısının -ve hatta daha azının- dolabildiği yeni kurumlar açılıyor. Daha da özeti, **yeni okullar açılması, yaklaşık yarısı dolu olan okulların sayısının artmasından başka bir şey değil.** “Ne oluyor?” sorusunun cevabı budur.

Yanıtlanması gereken ikinci soru, bu gelişmelerin neden olduğu hakkındadır. Ekonomisi büyüyen bir ülkede, kendine ait rekabet dinamikleri olan her sektör zamanla ilgi çekebilir ve yeni isimler dâhil olabilir. Sonuçta bir monopol veya oligopol piyasasından bahsetmiyoruz. Bu doğal süreci bir kenara bırakacak olursak daha fazla öne çıkan üç sebep hakkında konuşmamız gerekir.

Birincisi, yaklaşık bir buçuk yıl önce devreye giren yeni teşvik sistemi uyarınca eğitim yatırımlarının öncelikli olarak destekleneceği açıklandı. Özel sektör tarafından gerçekleştirilecek olan ilk, orta ve lise eğitim yatırımları **hangi ilde yapılırsa yapılsın** Bölgesel Teşvik Uygulamaları kapsamında 5. bölge desteklerinden -başka deyişle Türkiye'nin en az yatırım alan yerlerinde yatırım yapan bir sanayicinin aldığı desteklerden yararlanacak. Ayrıntıları bu yazının konusu olmamakla birlikte çeşitli muafiyetler bu teşvik kapsamında yer alıyor.

Bu yasanın hemen ardından özel okulların sayısındaki artışlar sürpriz olmasa gerek. Ancak teşviklerde bahsi geçen bazı detaylara girildiğinde aslında sektörün zannedildiği kadar teşvik edilmediği anlaşılacak. Örneğin çok az sayıdaki okulun yararlanabileceği gümrük vergisi muafiyeti, sadece 6. bölgedeki yatırımlarda geçerli olacak gelir vergisi stopajı desteği ve sigorta primi desteği gibi. Hâlen geçerli olan “eğitim-öğretim faaliyetlerinden elde edilen kazançların beş yıl boyunca kurumlar vergisinden istisna olması” ise -sektörün uzun soluklu yapısı gereği- bu kadar kısa sürede kazanç edilmesinin zorlukları nedeniyle pratikte fazla anlam ifade etmiyor.

Mevzuat bu şekilde ise neden bu kadar yeni yatırımcının eğitime ilgi duyduğu sorusunun her vaka için farklı cevaplarla yanıtlanması mümkün; ancak burada psikolojik faktörlerin etkisini göz ardı etmemek gerekiyor. Medyada yer alan “*özel okulların sayısı ikiye katlanacak*”, “*artık herkes özel okula gidebilecek*”, “*özel okullara süper teşvik*” başlıkları merakımızı anlatmaya yeter. “Özel” olan her kuruma mutlaka gidilmesi gerekiyormuş gibi bir hava oluşturulması ise ayrıca magazinsel gözüküyor. Özel okullarla ilgili olarak medyanın uzun yıllar boyunca karşı lobi gibi hareket ederek yayın yapması (“*okul ücretleri uçtu*”,

“Türkiye’de ilkokul, yurt dışında üniversiteden pahalı” başlıklı haberlerde, seçilmiş bir avuç örneğe uyan ancak çok daha fazla sayıda örneğe ters düşen ve bu ekonominin neden kaynaklandığı üzerinde durmayan bilgilere alışık olan bir sektörün bir anda neden sırma saçlı olduğunu medya mensuplarına sormak gerekiyor.)^(*)

İkincisi, iktidar kanadından gelen, ulusal sınavların -en azından liseye girişte yapılanın- kısa sürede veya kademeli olarak kalkacağı, dershanelerin kapatılacağı ve özel okula dönüşeceği şeklindeki sözlü beyanlardır. Aslında dershanelerin kapatılması çok iddialı bir hedefdir; bunun yerine biz sistemdeki öneminin ve ağırlığının azaltılması hedefini daha gerçekçi buluyoruz. Bu açıklamaların ardından neredeyse hiçbir yapısal çalışmanın yapılmaması, 2013’te son kez yapıldığı duyurulan SBS’nin kalkmasının biraz daha zamana yayılacağı, hatta bazı okullara girişin sınavsız yapılmasının mümkün olmadığı gibi daha sonra yapılan açıklamalar, siyasi iradenin bu yönde bir hedef değil **temenni** ortaya koymuş olması, ancak MEB bürokrasisinin de doğrusu ne yapacağını pek bilmediği gibi detaylar ayrı bir tartışma konusudur. Dahası sistemin tanımlayamadığı hedefler ve oluşan boşluklar nedeniyle bu döneme ait tuhaf ürünlerimiz meyvesini veriyor. Bir tanesi “hazırlık lisesi” adıyla yarı dershane, yarı okul olarak tarif edilen yeni okul türüdür. Sahi bu resmî bir okul türü müdür? Yoksa MEB uzun zamandır ortaöğretimdeki okul türlerinin azaltılmasını sağlamaya çalışmıyor muydu? Değilse, her yatırımcı okul türünü artık kendisi mi belirlemeye başlayacak? Örneğin yarın sabah “matematik lisesi” adı altında bir lise açmak mümkün olacak mıdır?

Bu beyanlar sonrasında sınav odaklı sistemden çıkılacağı temennisiyle oluşan “okulun, olması gerektiği gibi, eğitim sisteminin başat oyuncusu olma” beklentisi sektörü yeni okullar

açılması sonucuna götürmektedir. Öyle ki, bir öğretim yılını anaokulu olarak kapatıp yeni yıla kolej olarak başlayan kurumlar var (aslında ilkokul ama bu ifade daha fazla dikkat çekiyor olsa gerek). Bunlara, fabrikalarda öğrenim veren -yanlış okumuyorsunuz- veya vermek isteyen yerleri ekleyebilirsiniz (bir fabrikayı kiralayıp okula çevirmek isteyen dersanelere tanıyoruz).

Üçüncüsü ise zincir okulların sayılarının artması ve yabancı fonların eğitime ilgi duymaya başlamasıdır. Burada her iki alt başlığın da ayrı ayrı ele alınması gerekiyor. Bunlardan ilki, âdeta bir kitlesel üretim yapan zincir okullardır. Bu kurumlarda -doğrusu, tam olarak hangi özellikleriyle kurum oldukları tartışma konusudur- sayı odaklı hedefler dikkati çekmektedir. Tamamıyla niceliksel verilerle konuşan -finansal/maddi parametreler elbette başı çekmektedir- bu okulların yöneticileri sıklıkla öğrenci sayılarından, kaç okul açacaklarından, ne kadar yatırım yapacaklarından bahsetmektedir (bunların aileleri ve öğrencileri ne kadar ilgilendirdiği, eğitimin niteliğiyle ne ilgisi olduğu ayrı konudur). Bu okulların bazılarında CEO (*Chief Executive Officer*) ünvanıyla yönetici istihdam edilmekte ve sadece bu kadarlık bir ayrıntıyla bile konuyu ne kadar “eğitim”, ne kadar “ticaret” olarak algıladıkları hakkında fikir edinilebilmektedir. Parıltılı gözükme -kabul etmeseniz de- bugünün modern, kentli insanı nezdinde zaman zaman işe yaramaktadır.

Bu yöneticiler arasında işletme, pazarlama eğitimi görmüş olanlar veya eğitimle hiç ilgisi olmayan sektörlerden transfer edilenler dikkat çekmekte; eğitim bilimlerinin herhangi bir alanında formel veya profesyonel eğitim görmüş olma kriteri fazla lüks kalmaktadır. Nitekim bu yöneticiler veya patronları kamuoyuna her seslenişlerinde artık bıkkınlık veren “Türkiye’deki özel okullarda okullaşma oranı %3, eski sosyalist memleketlerde bile bu oran

%10, bunu artırmamız lazım” klişelerinden bir türlü kurtulamamaktadır. Dün girdikleri bir sektörde son derece bilmiş tarzla daima finansal göstergelerle konuşan, yabancı dilde eğitim kısaltmaları kullanan, genellikle Anglo-Sakson eğitim uygulamalarına ve modellerine atıfta bulunan bu neoliberal eğitim yöneticilerinden daha fazlasını beklemek haksızlık olur. Bu zümreden 1848’de Darülmüallimin’in açılmasıyla başlayan öğretmen yetiştirme süreçlerimizi, MEB mevzuatını, yurttaşlık eğitimi denilince ne anladıklarını *-bilingual school* gösterişinden zaman bulurlarsa- duymaya çalışmıyoruz. Ancak bu ultra liberal eğitim yöneticilerinin yönettikleri okullarda yetişen çocukların donanımını ve değerler sistemini sorgulamak hepimizin görevi olsa gerektir.

Yabancı fonlara gelince: Kısaca söylemek gerekirse **“Oryantalizm (Şarkiyatçılık)” bulaşıcıdır**. Bünyeye girdi mi bir daha çıkmıyor. Bir Türk okulu yabancıların milyar dolarlık fonlarına “satılınca” ayağı yerden kesilenler, ağzı kulağına varanlar var. Bol sıfırlı banka hesabına ulaşan okul “patronlarını” anlamak bir derece mümkün de medyadaki "eğitim yazarlarına" ne oluyor; anlamak olası değil. Öyle ya, okullarımız o kadar nitelikli ve beğeniliyor ki yabancılar okullarımızı satın almaya “tenezzül ediyor”. Bunu abartılı bulanlar son birkaç yılda yabancılar tarafından satın alınan okullara ait haberleri okuyabilirler.

Her Türk vatandaşının ilgilenmesi gereken kısım şudur: **Yabancıların -222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 4. maddesi gereği- özel ilköğretim okulu** (MEB artık ilköğretim kurumu denmesini istiyor) **kurması mümkün değilken kurulmuş bir okulu satın alması nasıl mümkün olabiliyor?** Yoksa sahiplik açısından kısmen veya çoğunluk hissesi yabancıların elinde bulunan bir okulda öğretmenlerin ve bir kısım yöneticinin Türk olması yeterli mi? O hâlde çalışanları Türk olan diğer sektörlerdeki yabancı sermayeli kurumları da

tamamen bize ait olarak mı kabul edeceğiz? Bu durumda Türkiye’de operasyonları olan Honda, Fox (News Corporation), ING Bank, Bosch gibi kuruluşlar -yönetici ve çalışanlarının büyük bir kısmı Türk vatandaşı diye- Türkiye’ye ait kurumlar mıdır? Bu husustaki onayları hangi kurumlar veriyorsa, konunun -duyumlarımız bu doğrultuda olduğu için ifade ediyoruz- salt rekabet hukuku açısından ele alınması büyük bir yanılıdır.

Makalemizin giriş kısmında söylememiz gerekenlerden bahsetmiştik. Bu noktada, tüm bu gelişmelerin okulları, mensuplarını, aileleri ve öğrencileri nereye götürdüğüne ilişkin bir değerlendirme yapmak, bazı önerilerde bulunmak ve eğitimin aktörlerine bazı çağrılarda bulunmak istiyoruz. Hiç arzu etmiyoruz ama günü geldiğinde yozlaşmış ve zaten küçük miktarlarda kalmış olan geleneğinin içi boşaltılmış okullarla karşılaştığında, eğitimi bütünüyle bir tüketim materyali olarak gören bir anlayışa denk geldiğinde, neoliberal okulların tamamen piyasacı ve tüketici terbiyeyle yetiştirilmiş mezunları firmaları, bürokrasiyi, medyayı ve üniversiteleri doldurduğunda, uzun vadeli gelişmeleri -iş bu olmadığı için doğal olarak- izleyemeyenler “eğitimle uğraşanlar neden seslerini çıkarmadı?” dediğinde sorumluluktan muaf olacağımızı kayda geçirmek istiyoruz.

(*) : Yaklaşık on beş yıl önce dönemin cumhurbaşkanı Sayın Demirel’e yaptığımız ziyarette, oturduğumuz noktanın hemen arkasında görev yapan gazetecilerin özel okullarla ilgili olarak kendi aralarındaki konuşmalarını unutmamız herhâlde mümkün olmayacak. Kulaktan dolma bilgilerle dolu, âdeta hasmane bir üslupla yapılan bu değerlendirmelerin sahiplerinin haber yaparken tarafsız davranacaklarını düşünmek ne kadar doğru olur?